

MEDIO MILENIO

Carlos Pajares Vales

A Universidade de Santiago de Compostela celebra o seu Cincocentos aniversario. O acontecemento é moi importante. Non hai moitas institucións que resistiran tantos anos o paso do tempo, xustificando deste xeito a necesidade da súa existencia por riba de coxunturas políticas e económicas. Dentro das institucións universitarias tampouco non hai moitas que poidan alardear dunha maior lonxevidade, en realidade en España so o poden facer cinco (de feito só catro son realmente máis antigas, Salamanca, Valladolid, Barcelona, e Zaragoza, dado que a Complutense non existiu durante un extenso período) e no resto do mundo só cincuenta teñen unha orixe máis antiga.

O demostrar durante cincocentos anos que paga a pena a súa existencia debe se-la razón poderosa para que tódolos que estamos máis ou menos comprometidos coa Universidade de Santiago de Compostela nos unamos na súa celebración co obxectivo de aproveita-lo acontecemento para

axudar a que entre todos deamos un novo impulso á Institución, de maneira que cando pasen os anos, e se contemple coa suficiente perspectiva o labor desenvolvido se poida dicir que efectivamente a Institución contribuíu dun xeito importante á transmisión e, sobre todo, á creación do coñecemento. Á transmisión e creación do coñecemento son as misións fundamentais da Universidade e tódalas súas actividades, incluíndo a celebración do seu Cincocentos Aniversario, deben estar encamiñadas e enfocadas a facilitar e obter isos obxectivos.

ORIXE

A data de fundación ou inicios das Universidades sempre se pode por en cuestión. En efecto, hai diversas datas que poden ser elixidas como inicio, empezando pola dos seus primeiros estudos, ou a dos primeiros estudos que conducían ó outorgamento de graos, ou a data da Bula Papal, dado que durante moito tempo tódalas Universidades estiveran ligadas á Igre-

xa. Ademais da data hai outras circunstancias que poden cuestionar-la antigüidade dunha Universidade determinada, como poden se-la continuidade da Universidade tanto no tempo como no lugar de emprazamento. Hai Universidades que desapareceron durante períodos prolongados de tempo, tan prolongados que chegaron á séculos nalgún caso, volvendo despois reaparecer. Noutros casos, reaparecen en distinto lugar, mantendo unha relación máis ou menos fundada coa orixinaria. Algúns casos dos mencionados son en España, as Universidades de Cervera, palencia, Complutense de Alcalá de Henarres ou de Madrid.

Non hai unha norma xeral aceptada para establece-la data fundacional dunha Universidade. O autor destas liñas non é historiador e polo tanto as afirmacións relacionadas coa Historia deberían ser confirmadas por especialistas do campo. Dito isto, si parece que a norma xeral que se adopta é elixir como data a conmemorar a máis antiga das datas posibles sen entrar noutras consideracións. Así parece que procedeu Bolonia, a máis antiga do mundo, que conmemorou no ano 1989 os novecentos anos ou Salamanca a máis antiga das españolas que hai unhas ducias de anos celebrou os setecentos anos. Hai tres anos as Universidades Complutense de Madrid e Alcalá de Henares conmemoraran xuntas o medio milenio sen entrar

en discusión sobre quen era a herdeira e encubriendo que ningunha delas tiña cincocentos anos de antigüidade. En calquera caso todas elas aproveitaron a data de posible inicio para dar relevancia pública ós seus estudos e investigacións. Na Historia das Universidades, hai dúas conmemoracións que teñen por elas certa relevancia como é o oitocentos aniversarios da orixe de bolonia no que Verdi foi o mestre de cerimonias, estando xa na súa vellez, e o seu recente novecentos aniversarios no que máis de trescentos rectores europeos firmaron a Carta das Universidades Europeas.

No ano 1988, sendo o autor deste artigo Rector da Universidade de Santiago, consultárase con varios historiadores e expertos sobre a idoneidad de considerar 1995 como a data conmemorativa. A resposta foi unánime: 1495 pode considerarse como a orixe fundacional, aínda que outras datas posteriores son tamén significativas. En efecto, no ano 1495, o notario e rexedor compostelán López Gómez de Marzoa coa axuda dos bieitos, creara un Colexio de Gramática que, despois dalgunhas dificultades, convertiraxo no "Estudio Vello" e, xa no 1504, no primeiro "Estudio Xeral" que, gracias os esforzos do Deán Diego de Muros, é recoñecido como tal por unha bula do Papa Xulio II. Pouco despois o arcebispo de Compostela Alonso III de Fonseca da pulo á Universidade que principaba,

creando o Colexio de Santiago Alfeo que hoxe leva o nome de Fonseca e obtendo no ano 1525 o refrendo por medio dunha nova bula de Clemente VII. Os primeiros Estatutos son do ano 1555 e, desde esa data, a Universidade ten a condición de Real.

Se historicamente é correcto celebrar no 1995 o aniversario da súa fundación, tamén parece oportuno que a Sociedade Galega, cinco anos despois de que a Universidade de Santiago de Compostela se desdobra en tres Universidades coa creación das Universidades de A Coruña e Vigo, reflexione sobre a súa Universidade de Santiago e sobre a súa importancia e significado ó longo de estes cincocentos anos, para que así a estime e aprecie no seu verdadeiro valor.

EVOLUCIÓN DA UNIVERSIDADE DE SANTIAGO

A Universidade Compostelá como tódalas institucións tivo etapas florecentes e brillantes, conxuntamente con outras que foi simplemente unha residencia comfortable para fillos da nobreza galega sen ningunha esixencia académica, co beneplácito das autoridades eclesiásticas, dado que a Universidade pertenceu á Igrexa ata ben entrado o século XVIII.

A Universidade créase nun ambiente renacentista donde as ansias de aprender e de coñecer impónense a tódalas dificultades. É unha das etapas

No ano 1816 comézanse a mercar instrumentos e máquinas para ensina-la Física segundo se facía en Francia. E cousas tan elementais coma o espello negro, o prisma para descompoñe-la luz e o aparello de sete espellos para recompo-la non estiveron no ensino da Física ata ben entrado o século XX.

máis frutíferas e brillantes da Universidade Lopez de Marzoa, Diego de Muros e Alonso III Fonseca son os tres personaxes renacentistas. Compostela e a súa Universidade están abertas ás novas ideas e ás novas co-rrentes de pensamento que empezan a xurdir en Europa. Sen lugar a dúbidas esta atmosfera tivo que se ir labrando ó longo do tempo, debida principalmente ó Camiño de Santiago principal medio cultural polo que fluían ideas e pensamentos. Fonseca tiña contactos con Erasmo e posteriormente con Ignacio de Loyola. É a san Ignacio a que lle encarga Fonseca os primeiros

estatutos da Universidade. O encargo non prosperara porque os cóengos de Santiago torpedearon durante varios anos os intentos do Padre Nadal, brazo dereito de San Ignacio e enviado por este a SANTIAGO para face-los estatutos.

Ó co resto das Universidades españolas, na Universidade de Santiago non sempre imperaron as ansias de coñecer e houbo etapas de decaementos nas que a inercia, as comencias e lamentables conxuncións de intereses, fixeron imprescindible as reformas que, primeiro Ulloa e despois Carlos III, impulsaran no século XVIII e que supuxeran un recorte das prerrogativas que tiñan os estudantes, fillos da aristocracia galega, así como o inicio dalgúns gabinetes experimentais e a apartura de Santiago á Ciencia. Francisco de Neyra é unha figura representativa desta época como Catedrático de Medicina e Física Experimental e favorecedor do método experimental na Universidade.

A influencia da Ilustración fíxose notar dunha maneira destacada na Institución e foi a través desta que aquela penetrou na Sociedade Galega. Unha maneira indirecta de constata-la importancia da Ilustración na Universidade de Santiago é contempla-lo grande número de primeiras edicións de libros relacionados con ela que se atopan na súa Biblioteca Xeral. Hai uns anos, con motivo de se cumpri-lo segundo centenario da Revolución Francesa, a Bi-

blioteca Xeral montou unha exposición para mostra-los seus fondos bibliográficos relacionados co acontecementos. Os numerosos visitantes que tivo a exposición, algún deles especialistas na época, mostraron a súa sorpresa e admiración por tan magnífica "exhibición".

Outros momentos interesantes pola súa relevancia intelectual aparecen ó longo do século XIX e no primeiro tercio do século XX. Moitos son os nomes que se deberían citar pero restrínxome á Ciencias. Hai cinco ós que lles teño unha especial simpatía: Domingo Fontán, González Linares, Rodríguez Carracido, Nóvoa Santos e Rodríguez Cadarso.

O primeiro foi ilustre matemático e cartógrafo, deixando un labor cartográfico importante e pioneiro en moitos sentidos.

O segundo estivera soamente uns poucos anos na Universidade de Santiago pero abondo para introducir a teoría da evolución de Darwin en España, atopando, por certo, grandes dificultades postas por determinados círculos eclesiásticos. Rodríguez Carracido, gran científico, Catedrático de Farmacia dera un forte pulo á ensinanza experimental. Un busto del atópase nas escaleiras que conducen ó segundo andar no Claustro do Palacio de Fonseca. Rodríguez Carracido pasou posteriormente a Madrid onde foi Rector da súa Universidade.

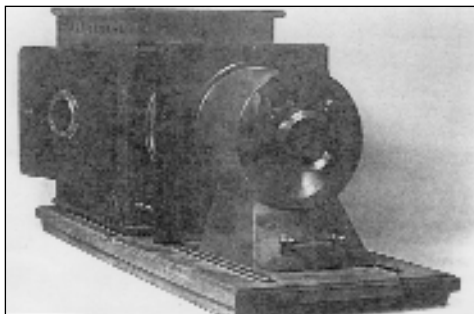
Novoa Santos e Rodríguez Cadarso foron catedráticos da Facultade de Medicina. Homes de gran formación, realizaron destacadas investigacións. Os dous estaban influenciados pola Institucións Libre de Ensinanza, usando similares métodos e ideas. Rodríguez Cadarso foi Rector, e a Universidade débelle, conxuntamente co seu predecesor no cargo de Rector, Luis Blanco, a concepción en primeiro dñeseño da chamada "Residencia" Universitaria que actualmente é coñecida como Campus Sur.

Hai moitas outras figuras senlleiras neste século, e quero nomear a catro, limitándome ás Ciencias Experimentais: Ramón María Aller, Tomás Batuecas, Isidro Parga Pondal e Ignacio Ribas, os tres destacados científicos de gran prestixio internacional.

PRESENTE FUTURO

Despois da Guerra Civil española, as Universidades españolas caeran nunha profunda mediocridade e a Universidade de Compostela non podía ser menos. Agás raras excepcións, os mellores profesores e investigadores partiran para o exilio ou morreran. Algúns que quedaron dentro de España foron illados convenientemente. Outros foron trasladados de Universidade, enviándoos a "provincias". Por outra parte, España viviu durante as décadas dos corenta, cincuenta e parte dos sesenta, totalmente aillada

do mundo. As poucas ideas e pensamentos que conseguían filtrarse eran mirados e considerados con receo. Todo o que sonase a estranxeiro era ridiculizado e despreciado, disciplinas que foran cultivadas decentemente antes da guerra civil desapareceran ou eran despreciadas. Así, por exemplo, a Mecánica Cuántica, establecida e verificada na década dos 20, e que era coñecida e utilizada por un grupo importante de científicos de Madrid, Barcelona e Santiago antes da guerra, foi ignorada en España ata ben entrada a década dos setenta e aínda no setenta podíanse oír xuízos pexorativos referidos a ela. O espírito da Institución Libre de Ensinanza, onde as palabras clave eran: experimentación, curiosidade, prácticas de campo, apertura a novas ideas, creación de coñecemento, foi abolido e perseguido. Ante este panorama foi imposible crear e transmitir coñecementos e así sucedeu agás en contadísimas excepcións. A Universidade española soamente existiu no papel. Na Universidade galega o panorama non foi diferente. importantes figuras exiliáronse ou foron enviadas ó desterro, algunhas delas a Santiago, outros foron represaliados e expulsados. Sería moi bo que entre os actos de celebración do Cincocentos aniversario se realizase algún de reparación e homenaxe a estes represaliados e exiliados. As miñas noticias apuntan a que se está preparando un acto deste tipo a proposta do Catedrático de Dereito Adminis-

Desde a lanterna máxica do século XIX ata o raio láser da Escola Univerdsitaria de Óptica. En pouco máis de 150 anos as diferencias parecen abismais.

trativo, Enrique Gómez-Reino. Benvinda sexa esta iniciativa.

En xeral a situación da Universidade de Santiago era moi mala, algunhas Facultades de Letrs podían sobrevivir gracias a algúns profesores illados e gracias a unha maior tradición, pero en Ciencias a situación foi desastrosa, aínda que algún profesores mantivesen o tipo.

Co turismo interior e exterior e coa recuperación das liberdades ó establecerse a democracia, o país ábrese radicalmente, o que repercute dunha maneira importante nas Universidades. Na década dos sesenta, empézase tímidamente a saír ó estranxeiro para aprender técnicas novas e sobre todo para saber que é respirar en laboratorios e centros de investigación onde o espírito científico impera. Nos setenta estas saídas aumentan aínda que lentamente para seren xa a práctica xeralizada nos

oitenta. É nesta década onde os laboratorios experimentais empezan a ter un mínimo de dotación, inexistente anteriormente agás en casos illados.

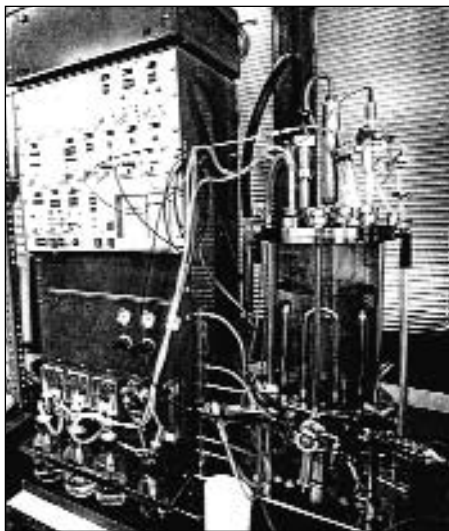
Outro dos fenómenos importantes que aparecen no mundo universitario é o elevado número de estudantes. Hai un primeiro aumento a finais dos sesenta e despois outro espectacular a partir do ano 1984. O número de estudantes universitarios en Galicia pasa de 32.000 en 1983 a 82.000 no ano 1994. A razón é dobre: Por unha banda o aumento da poboación galega e española que tivo lugar durante os anos 65-75, a década do desenvolvemente. A segunda razón reside nas facilidades de acceso ó sistema universitario xa que o número de axudas e bolsas anula as dificultades económicas e as esixencias académicas son moi pequenas. Este aumento de estudantes esixiu grandes esforzos de todo tipo. Aumento de Centros Superiores, de número de

profesores, de infraestructuras e, finalmente, una estruturación nova da ensinanza superior en Galicia, dividíndose en xaneiro do 1990 a Universidade de SANTIAGO en tres: A propia de Santiago con centros en Santiago e Lugo e que actualmente conta con máis de 40.000 estudantes, a de A Coruña con centros en A Coruña e Ferrol con arredor de 20.000 estudantes, e a de Vigo con centros en Vigo, Pontevedra e Ourense con arredor de 22.000 estudantes.

O proceso de estruturación universitaria "a priori" non foi fácil, sem embargo fíxose despois de chegar a un grande acordo nun Claustro Universitario e pola aprobación da corresponde Lei por unanimidade no Parlamento Galego. Tódolos grupos políticos votaron a favor, da mesma maneira que o fixeran coa Lei posterior referida ó financiamento do Sistema Universitario Galego. Ó longo do proceso sempre houbo unha pregunta no aire que se facía desde moitos ambientes ¿Galicia pode pagar tres Universidades? A resposta miña era dicir que a pregunta correcta era ¿Galicia pode paga-la ensinanza superior de 80.000 estudantes que é a cifra adianta para o ano 1995? Dado que ningún quería facer ningunha actuación para reducir esa cifra de 80.000, impoñíase preguntar ¿Cal é a mellor maneira de distribuir eses 80.000 estudantes, tendo en conta a realidade existente no ano 1990? Calquera Universidade con máis

de 40.000 estudantes empeza a ser moi difícil de coordinar. Tódolos estudos realizados ó respecto indican que para mellorar un pouco a xestión necesitanse grandes esforzos. Ó contrario, en Universidades cun número máis reducido de estudantes, a complexidade é menor e polo tanto a mellora da súa xestión pódese facer máis facilmente e máis rapidamente.

Hai algúns profesores das Universidades de A Coruña e Vigo que actualmente se queixan e dian que estarían mellor na Universidade de Santiago. Argumentan que naquelas hai grande cantidade de non doutores que por ser maioría impoñen os seus intereses que moitas veces non van dirixidos á mellora da investigación e da ensinanza. Se ben é certo o seu razoamento, o problema non estriba na división en tres Universidades senón en que as Universidades españolas son rexidas polos seus empregados e membros, profesores, estudantes e persoal de administración e servizos, nunha interpretación errónea do que debe sela autonomía das Universidades. Desta maneira un profesor que leve trinta anos sen le-la tese de doutoramento e sen facer nada, ten igual peso na institución e é tratado de xeito similar que o profesor competente de prestixio internacional que dirixe varios proxectos. Este é o principal problema hoxe-día das universidades españolas e del xurden outros: Endogamia, falso igualitarismo, falta de eficacia...

Os laboratorios científicos contan, hoxe, cun sistema moi sofisticado de aparellos e controles informáticos.

Neste senso, a Universidade de Santiago de Compostela ten maior responsabilidade que as outras dúas galegas, pois é a que ten unha porcentaxe e maior número absoluto de doutores e é onde se atopa o maior potencial investigador de Galicia segundo o demostra a avaliación externa dos investigadores realizada por expertos de recoñecido prestixio. Esta responsabilidade debe facer que tir do resto intentado a súa mellora, sendo máis competitiva e creando e trasfirindo máis coñecementos. As súas miradas e anhelos deben ir dirixidos a Centros e Universidades de excelencia: Orsay, Heidelberg, Lund, Uppsala, Cambridge, Stanfor, Copenhagen, deben se-las súas referencias, aínda que Santiago labre a súa propia personalidade.

Hai persoas que pensan que a Universidade de Santiago desdeñ hai uns dez anos pasa unha época dourada, senón comparable, moi na liña das súas tres máis brillantes épocas: A etapa renacentista dos seus inicios, o etapa posterior ás reformas de Ulloa e Carlos III cos seus aires da Ilustrción e a etapa do primeiro tercio desde século cos aires da Institución Libre de Ensinanza e a afirmación da súa galeguidade. Non é fácil facer un xuízo definitivo. Conxuntamente con aspectos negativos reseñados anteriormente, encóntranse outros moi positivos: Grande número de investigadores de calidade, relacións continuadas con grupos de investigación de primeira fila, aumento da interdisciplinariedad, existencia razoable de infraestructuras de comunicación e equipamente, aumento espectacular dos contactos e contratos con empresas... O tempo porá o adxectivo cualificativo apropiado a esta época.

Ó chegar ó final deste artigo, gustaríame preguntarme que ten de común a Universidade do que 1495 e a do 1525 coa Universidade actual. Como dicía o escritor gonzalo Torrente Ballester no acto de investidura como Doutor honoris Causa pola Universidade de Salamanca, e eu recordaba cando se facía a Torrente Doutor Honoris Causa da Universidade de Santiago de Compostela, o home renacentista pasearía polo claustro de Fonseca intentando dar

respostas as súas preguntas esenciais, coñecía os resultados de inquietudes semellantes á súa e cotexábaas, discutíaas e, ás veces, combatíaas intentando obter un conxunto cabal do seu pensamento que dese resposta a todo o existente. Se imaxinamos a ese home agora nos nosos días, quizáis instalado nun laboratorio cerca dalgún dos nosos claustros, se cadra está pensando no cerne da modernidade, preguntándose quizás polo interior do átomo ou da célula e a súa relación coa orixe do Universo ou da vida. Unha cousa tiña sido constante na súa vida hipotética, ademáis da súa inqueda intelectual; nunca tivo que abandonar os nosos claustros para seguir pensando e ensinando. A Universidade de Santiago de Compostela era o seu fogar. É seguro que ese hipotético universitario ó longo do seu periplo secular, non tería deixado de

preguntarse porque as ciencias se ían separando unhas das outras por que resultaba cada vez máis difícil facerse unha idea conxunta do Universo ¿E a vostedade a multiplicación de coñecementos modernos o que nolo impide? ¿Temos que aceptar como irremediable a dispersión? ¿De onde pode saí-la síntese dos seus resultados que xunto a unha presa de certezas organizadas nos ofrece outra de ignorancias e perplexidades? Só no seo da Universidade pode acadarse, soamente aquí pode acubillarse ós que con renovado pulo buscan o saber e unicamente aquí poden saí-las sínteses clareadoras ou a convicción dramática que estamos moi lonxo de acadar. Só aquí se poden realiza-las conexións entre ciencias distantes e en aparencia diversas, aínda que unidas por un fío invisible que entre elas establece unha relación.